

Міжконфесійні взаємини серед карпатоукраїнських студентів Чехословаччини у другій половині 1930-х рр.

Карпатоукраїнських студентів (під цим визначенням розуміємо студентів, які походили з сучасної Закарпатської області (Україна) та Пряшівського краю (Словаччина) та визначали власну національність адекватними тому часу етнонімами: «русин», «підкарпатський русин», «руський», «карпаторосс», «русский», «українець», «підкарпатський українець», «закарпатський українець» тощо), які здобували освіту у вищих навчальних закладах міжвоєнної Чехословаччини, можна сміливо навати мініатюрним віддзеркаленням усієї карпатоукраїнської інтелігенції того часу. Як і старша інтелігенція, ця невелика за чисельністю спільнота була розділена на кілька конкуруючих таборів за ознаками національно-мовної ідентичності та партійно-політичних уподобань. З часом до цього додався й розподіл за принципом конфесійної приналежності, що теж суттєво позначився на взаємовідносинах у студентському середовищі.

Автор цих рядків свого часу вже робив спробу розкрити дану тему у статті «Становлення і діяльність конфесійних об'єднань закарпатського студентства в міжвоєнній Чехословаччині та міжконфесійні взаємини у студентському середовищі 1920-1930 рр.»¹. Однак через обмеженість залученої джерельної бази вона містила кілька прикрих хронологічних та фактографічних неточностей, а також ряд суттєвих пробілів. На відміну від тієї статті у пропонованому дослідженні увагу зосереджено на періоді другої половини 1930-х рр., коли міжконфесійні взаємини серед карпатоукраїнського студентства були найбільш напруженими. Тут також введено низку нових джерел та розкрито ряд маловідомих фактів, які сприяють більш об'єктивному висвітленню досліджуваної проблеми.

Основний етап процесу самоорганізації карпатоукраїнських студентів за конфесійним принципом відбувся впродовж 1929-1933 рр.

¹ Куцов К.О. Становлення і діяльність конфесійних об'єднань закарпатського студентства в міжвоєнній Чехословаччині та міжконфесійні взаємини у студентському середовищі 1920 – 1930 рр. / Куцов К.О. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / [Редкол.: М.М. Вегеш (голова) та ін.]. – Вип. 26. – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2011. – С. 142 – 146.

Першою організацією, утвореною за цим принципом, стало «Общество Греко-Католических Студентов» (ОГКС), засноване 3 листопада 1929 р. у Празі. У перші роки свого існування воно тримало нейтралітет у національно-мовному питанні, тому його членами були як представники русофільського товариства «Возрождєніє», так і проукраїнського «Союзу Підкарпатських Руських Студентів». Керівні ж посади в організації були пропорційно розділені між русофілами та українофілами². Проте такий стан справ тривав недовго, і вже восени 1931 р. русофіли, користуючись своєю чисельною перевагою, повністю відсторонили представників проукраїнської меншості від керівництва товариством. У відповідь на це усі студенти-народовці невдовзі оголосили про централізований вихід з лав ОГКС³. А за рік по тому – 13 листопада 1932 р. вони утворили у Празі альтернативне «Товариство Українських Католицьких Студентів», щоправда через бюрократичні перепони легалізувати його статут на той момент не змогли⁴. Додамо також, що ще 25 травня 1932 р. подібне об'єднання під назвою «Союз Українських Католицьких Студентів» зуміли організувати і невдовзі зареєструвати підкарпатські та пряшівські студенти-українофіли, які навчалися у Братиславському університеті⁵.

Кульмінацією конфесійного структурування карпатоукраїнського студентства стало створення 29 листопада 1933 р. у Празі православно-го товариства «Пролом» (офіційна назва – «Общество карпаторусских

² Листь до Редакції / [За ОГКС вь Прагh]: П.В. Кофлановичь предсдатель вр, С.В. Анталовскій, секретарь вр // Душпастырь [Ужгородь]. – 1930. – № 8-9. – С. 228-229.

³ Изъ Духовной жизни Карпаторусскихъ Студентовъ вь Прагh // Душпастырь. – 1931. – № 11. – С. 271; [Národní archiv \[České republiky\]](#), Praha (NAP). – F. 820: Ruské a ukrajinské emigrantské spolky a organizace v ČSR – RUEŠO. 1918-1945. – Kart. 43. – Obs.: Svaz podkarpatských rusínských studentů v Praze. 1927-1939. – Sign. 268-1: Korespondence vedení spolku s ukrajinskými spolky a činiteli v ČSR (1932). – L. 36.

⁴ NAP. – F. 820. – Kart. 33. – Obs.: Spolek (Tovarystvo) ukrajinských katolických studentů v ČSR se sídlem v Praze. 1932-1937. – Sign. 212: Zápisy o valných hromadách spolku (1932-1937). – L. 28-29; NA ČR. – F. 820. – Kart. 33. – Obs.: Spolek (Tovarystvo) ukrajinských katolických studentů v ČSR se sídlem v Praze. 1932-1937. – Sign. 211: Stanovy spolku (1932-1936). – L. 1a; Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). – Ф. 269: Колекція документів «Український музей в Празі». – Оп. 1. – Спр. 901: Статут Товариства українських католицьких студентів. Протоколи установчих і загальних зборів, членських сходин Товариства, списки його членів, заяви про вступ. Листування Товариства з студентськими громадами і установами в ЧСР, Закарпатті з організаційних, фінансових та інших питань» (18 жовтня 1936 р. – 22 червня 1938 р.). – Арк. 13.

⁵ Науменко Є. З життя українських студентів в Братиславі під час першої ЧСР (1920 – 1939) // Дукля [Пряшів]. – 1999. – № 4. – № 5-6. – С. 52.

православних студентів «Пролом» в Празі), яке об'єднало близько 100 студентів-русофілів⁶. Зауважимо, що цій події передував перехід до православ'я 36 греко-католицьких студентів (членів ОГКС), невдоволених національно-мовними поглядами нового Мукачівського єпископа Олександра Стойки (1890-1943). Офіційний перехід відбувся 28 серпня 1933 р. у Мукачеві під час святкування Успіння Пресвятої Богородиці⁷.

Після виходу з празького ОГКС православної групи, ситуація всередині організації ще впродовж кількох років лишалася нестабільною, а її взаємини із Мукачівським єпископом Олександром й далі були неоднозначними. З одного боку, у 1934 р. єпископ був обраний почесним членом ОГКС⁸. З іншого – серед багатьох активістів товариства зберігалось упереджене ставлення до Стойки за його національно-мовні погляди. Мова йде про так звану групу «русских националистов», яка навіть не цуралася публічно схвалювати нападки на єпископа у опозиційній до нього пресі, оскільки, як стверджували вони: «Нападіння на личности никогда нельзя отождествлять съ нападеніем на Церковь и ея догмы»⁹. Саме на цих настроях вміло грали лідери православних студентів, вихваляючи їх як «радикальные и рѣшительные шаги молодого поколения»¹⁰. З огляду на це, досить високим залишався ризик нового переходу членів ОГКС у православ'я з націоналістичних міркувань.

Суттєве послаблення впливу греко-католицької церкви (а радше Мукачівської єпархії) на празьких студентів-русофілів розумів й місцевий греко-католицький парох о. Василь Гопко (1904-1976). 20 грудня 1934 р.

⁶ Хроника // Карпаторускій Голось [Ужгородь]. – 1933. – 13 декабря. – С. 3.

⁷ Торжественный переход в Православіе карпаторускихъ интеллигентовъ во главѣ съ поэтомъ А. Карабелешемъ въ Мукачевскомъ Кафедр. Соборѣ // Православная Карпатская Русь [Владимірова]. – 1933. – № 16-17. – С. 8; Архівний сектор Управління СБУ, Закарпатська обл. (АС УСБУ, Закарпатська обл.). – Ф. 7: Кримінальні справи на осіб, знятих з оперативного обліку. – Спр. С-6014: По обвинению Фенцик С.А., Гаджа В.Г. и другие в числе 11 человек в 8 томах (31 марта 1945 – 31 января 1946 г.). – Т. 3. – Арк. 81.

⁸ Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). – Ф. 151: Правління Мукачівської греко-католицької єпархії, м. Ужгород. 1646 – 1948 рр. – Оп. 18. – Спр. 327 Переписка с церковними приходами, Обществом греко-католическихъ студентовъ в Праге о сборе средствъ в пользу вышеуказанныхъ студенческихъ обществъ (15 грудня 1934 р. – 16 квітня 1936 р.). – Арк. 3.

⁹ Приветствие отъ греко-католическихъ студентовъ въ Прагѣ / А.А. Фариничъ, Е. Фендя, Е.В. Иванчовъ, И.И. Гебей, С.И. Ковачъ, М.Н. Удуть, В.В. Варга, Н.И. Пайкошій, А.А. Шпеникъ, Ф.Ф. Манайловъ, М.И. Добошъ, Т.В. Лизакъ, П.П. Гендеръ, С.И. Добошъ // Карпаторускій Голось. – 1934. – 2 марта. – С. 9.

¹⁰ -ровъ [Шлепецкій І.]. Воспоминанія о меморандумѣ // Дневникъ [Прага]. – 1935. – 16 іюня. – С. 2.

у листі до єпископа Олександра він припускав, що поширювачем «шизо-москвофільства» між студентами є товариство «Возрождение» й не рекомендував надавати йому фінансову підтримку¹¹. А роком пізніше у листі датованому 12 листопада 1935 р. священник звертав увагу владики також і на необхідність активної роботи греко-католиків з учнями старших класів Мукачівської гімназії – майбутніми студентами празьких високих шкіл. «Бо тутъ въ Прагѣ есть одно студеническое общество «Проломъ» православное, яке робить баламуту между гимназистами въ Мукачево, и прото тамъ два или трии сего года сталися православными», – писав він¹².

Занепокоєння празького пароха було небезпідставним, позаяк на середину 1930-х рр. православні взяли гору в усіх загально-студентських русофільських об'єднаннях, які діяли у Празі. Так, вже згадане товариство «Возрождение» у 1934/35 н.р. очолював Степан Добош (1912-1978), а у 1935/36 н.р. – Іван-Георгій Керча (1914-1951). Обидва вони були членами-засновниками «Пролома» й кілька років поспіль входили до його керівництва. Крім них керівні посади у «Возрожденні» у цей період обіймали й інші «проломівці» (зокрема, у 1934/35 н.р. у правлінні «Возрождення» вони обіймали 6 посад із 8)¹³. Так само у цей час православні відігравали головну роль у «Центральном Союзе Подкарпаторусских Студентов», який був асоціацією русофільських студентських товариств. Формально товариство «Пролом» не було членом ЦСПС, але його провідні діячі посідали у ньому ключові позиції за квотами «Возрождення» та земляцьких студентсько-учнівських гуртків «Друг» (Мукачево), «Родина» (Чинадієво), «Стой» (Свалява), «Восход» (Хуст). Так у 1934/35 та 1935/36 навчальних роках на чолі ЦСПС перебував «проломівець» Василь Тудошій (1910-?), який свого часу був ініціатором переходу греко-католицьких студентів у православ'я і впродовж 1933-1936 рр. обіймав ряд ключових посад у товаристві «Пролом». А у 1936/37 н.р. головою ЦСПС був вже згадуваний С. Добош¹⁴.

¹¹ ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 18. – Спр. 327. – Арк. 1.

¹² ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 18. – Спр. 329: Прошення студенческих обществ в Праге и Братиславе о выделении денежных дотаций (10 листопада 1935 р. – 23 листопада 1935 р.). – Арк. 2.

¹³ Общее собрание ОКС «Возрождение» / За ОКС «Возрождение» в Прагѣ: С.В. Добошъ, председатель, В.И. Бабичъ, секретарь // Нашъ Карпаторусскій Голосъ [Ужгородъ]. – 1934. – 25 нояб. – С. 3; Извѣщеніе / За ОКС «Возрождение» в Прагѣ: И.Г. Керча, председатель, Н.В. Пайкошій, секретарь // Нашъ Путь [Ужгородъ]. – 28 нояб. – С. 2.

¹⁴ Куцов К. Центральный Союз Подкарпаторусских Студентов (1928-1939) – верховная структура русинского студенчества в межвоенной Чехословакии: краткая история // Белоруссия и Украина:

Крім цього, самоврядування «Карпаторусского студенческого общежития», в якому мешкала переважна більшість карпатоукраїнських студентів празьких високих шкіл, у 1934/35 н.р. очолював голова «Пролома» Іван Шлепецький (1907-1976), а наступного навчального року – активний «проломівець» Степан Анталовський (1907-1992)¹⁵.

Зрозуміло, що погляди керівництва нерідко були вирішальними при визначенні позиції цих організацій у спірних питаннях. А це, у свою чергу, викликало серйозне незадоволення студентів, які належали до греко-католицької конфесії. Найяскравіше це проявилось в ході публічної кампанії, організованої православними студентами проти губернатора Підкарпатської Русі Костянтина Грабаря (1877-1938). Вона розпочалася усередині 1934 р., коли чехословацький уряд ще визначався із кандидатурою майбутнього губернатора. Тоді у пресі з'явилось відкрите звернення «Пролому», до урядовців та лідерів провідних політичних сил ЧСР із проханням не підтримувати призначення на цю посаду К. Грабаря. Основним аргументом студентів було те, що призначення губернатором греко-католицького священика (до початку 1920-х рр. К. Грабар був священиком у кількох греко-католицьких парафіях Підкарпатської Русі) стане дискримінацією православної громади краю: «Карпаторусское православное студенчество рѣшительно протестуетъ противъ именованія г. Константина Грабаря губернаторомъ Подк. Руси ибо это внесетъ безпокойство въ карпаторусскія отношенія, а лояльное и спокойное православное населеніе будетъ видетъ въ этомъ шагѣ направленный противъ него»¹⁶.

Своє невдоволення кадровим рішенням уряду православні студенти висловлювали й після того, як Грабар приступив до виконання своїх повноважень. Серед інших, 5 лютого 1935 р. на шпальтах газети «Нашъ Карпаторусскій Голось» була опублікована заява-протест, в якій студенти вимагали від Ради міністрів ЧСР негайно звільнити Грабаря з займаної посади. Примітно, що крім голови «Пролома» І. Шлепецького свої підписи під заявою поставили В. Тудошій від імені ЦСПС та С. Добош від імені «Возрожденія»¹⁷. Таким чином Добош попросту проігнорував думку

история и культура. Вып. 5. / Гл. ред. Б. Флоря. – М.: Ин-т славяноведения РАН, 2015. – С. 934.

¹⁵ Новое правление студенческого общежития въ Прагѣ // Нашъ Путь. – 1935. – 24 октября. – С. 3.

¹⁶ Протестъ О-ва «Проломъ» противъ назначенія о. Константина Грабаря губернаторомъ // Карпаторусскій Голось [Ужгород]. – 1934. – 4 июля. – С. 2.

¹⁷ Протестъ студенческихъ организацій противъ назначенія губернаторомъ Конст. Грабаря / За

«возрожденців», які належали до греко-католицької конфесії. А Тудошій своїми самовільними діями взагалі поставив у незручне становище деякі товариства-члени ЦСПС. Це, зокрема, стосувалося «Литературной Школы богословов», що об'єднувала слухачів Ужгородської греко-католицької духовної семінарії, та братиславського товариства «Добрянский», яке стовідсотково складалося з греко-католиків та користувалися суттєвою підтримкою Мукачівської та Пряшівської греко-католицьких єпархій. Певно саме реагуючи на дії керівництва ЦСПС, братиславські студенти-русофіли у листопаді 1935 р. взялися за створення у Братиславі «Общества подкарпато-русских греко-католических студентов». 20 листопада у листі до єпископа Олександра вони повідомили, що метою товариства стане «сохранение католической вѣры отъ всякихъ иноверческихъ вѣяній»¹⁸, під якими, вочевидь розумілося православ'я. Установчі збори нової організації відбулися 6 лютого 1936 р. за участі братиславського греко-католицького пароха о. Йосипа Галья (1904-1987)¹⁹.

Конфесійна ситуація в середовищі карпатоукраїнських студентів набула публічного розголосу навесні 1936 р. після щорічних загальних зборів ЦСПС. На зборах, що відбулися 3 березня 1936 р., православне керівництво ЦСПС категорично відкинуло пропозицію голови товариства «Добрянский» Фоми Чекана (1912-1983) надіслати К. Грабарю вітальну телеграму (аналогічні вітання тоді були надіслані кільком посадовцям ЧСР та громадським діячам Підкарпатської Русі). Інцидент викликав роздратування губернатора (у коментарі для преси він невдовзі побажав опозиційним студентам більше перейматися навчанням, а менше бунтувати²⁰) та став останньою краплею у без того напружених стосунках братиславських та празьких студентів-русофілів. 13 березня товариство «Добрянский» ухвалило «Прокламацію», яку невдовзі розмістили кілька ужгородських газет. У ній організація висловила незгоду із багатьма діями керівників ЦСПС за останні роки (серед них, зокрема, згадувалися випадки празьких колег

ЦСПС: Тудошій, председатель, за ОКС «Возрождение»: Добошъ, председатель, за ОКПС «Проломъ»: Шпелецкий, председатель // Нашъ Карпаторусский Голосъ [Ужгородъ]. – 1935. – 5 февраля. – С. 2.

¹⁸ ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 18. – Спр. 329. – Арк. 4.

¹⁹ Slovenský národný archive (SNA). – F. 3931: Policajno riaditeľstvo v Bratislave. 1920-1945/1950. – Kart. 92. – Mat. 16/53: Spolok gréckokat. podkarpatruských študentov v Bratislave. 1936-1939. – Inv. č. 917: Zápisnica z ustavujúcej válnej hromady spolku gr. kat. podkarpatruských podkarpatruských študentov v Bratislave (6 februara 1936).

²⁰ Výzva podkarpatského guvernéra k studentstvu // Lidové Noviny [Brno]. – 1936. – 7 dubna ráno. – S. 2.

на адресу єпископа Олександра у 1933 р.) та оголосила про припинення членства у цій структурі²¹.

А 15 березня газета «Недѣля», що була фактичним органом Мукачівської греко-католицької єпархії, подала публікацію під назвою «Організація гр.-кат. студентства». У статті (її автором, найімовірніше, був Ф.Чекан) озвучувалася версія братиславських студентів щодо протистояння всередині ЦСПС. Зокрема, небезпідставно стверджувалося, що представники греко-католицької конфесії «в послѣдній час подверженѣ суть самым низким и безпощадным нападеніям со стороны организованных схизматического духа студенческих обществ», та що «греко-кат. студент надале не має мѣста в Центральном Союзѣ Подк. руських Студентов, где не ведется конструктивна работа, але запановала дамагогія и односторонна политика». З огляду на це пропонувалося створити альтернативне до ЦСПС об'єднання студентських організацій під патронатом греко-католицької церкви. За задумом автора воно мало відмовитися від протистоянь на мовно-національному та політичному ґрунті, об'єднавши греко-католицькі студентські товариства у Празі та Братиславі, гуртки ужгородських та пряшівських семінаристів-богословів, а у перспективі – юнацько-спортивні організації католицького спрямування («Орел», католицький «Скаут» та ін.)²². Ідею створення центральної організації греко-католицького студентства невдовзі підтримав голова празького ОГКС Павло Цібере (1910-1979). Натомість серед православного керівництва ЦСПС вона викликала крайнє обурення – Чекан і Цібере були публічно звинувачені у спробі, на замовлення єпископа Стойки, зруйнувати ЦСПС. «Вотъ въ послѣднее время объявились на горизонтѣ новыя миссионеры которыя подѣ благословеніемъ его екселенціи «хотятъ руководитися христіанскимъ світоглядом и руськой народною традицією». Этимъ новымъ евангелистомъ является Фома – по фамиліи Чеканъ. Этогъ евангелистъ, который не такъ давно не таилъ своихъ атеистическихъ убѣжденій возсоединилъ съ пражскимъ апостоломъ студентом Павлом (Цібере. – К.К.). Эти господа подѣ предлогомъ созедательной работы хотятъ разрушить верховную студ. органи-

²¹ Прокламація Общества Карпаторусскихъ Студентовъ «Добрянскій» въ Братиславѣ / За ОКС «Добрянскій» въ Братиславѣ дня 13 марта 1936: Р. Ройковичъ уряд. предсѣдатель, А. Штилиха, секретарь // Русскій Народный Голосъ [Ужгородь]. – 1936. – 28 марта. – С. 4; Теж саме // Русскій Вѣстникъ [Ужгородь]. – 1936. – 29 марта. – С. 1.

²² Організація гр.-кат. студентства // Недѣля [Ужгород]. – 15 марта. – С. 2.

зацію – Центральний Союзъ Карпаторусскихъ Студентовъ», – йшлося в одній з публікацій присвячених цій темі (подібну зухвалу риторику зустрічаємо також у статті «Разрушители студенческихъ організацій», опублікованій головою ЦСПС С. Добошем²³).

Разом з цим ЦСПС зробив спробу відмежуватися від звинувачень Чекана щодо утисків греко-католиків. З цієї метою 16 березня була підготована заява 15 студентів, які входили до чинного керівництва ЦСПС та були вірниками греко-католицької церкви. У ній деякі з тверджень у статті «Організація гр.-кат. студентства» називалися неправдивими та наголошувалося на відсутності в середині ЦСПС конфесійної дискримінації²⁴. А трохи згодом «Недѣля» помістила звернення керівників ЦСПС, у якому спростовувалося кілька інших тез публікації Чекана²⁵. Проте ці дії більше нагадували «гру на публіку», аніж відображали реальну ситуації. Опоередкованим підтвердженням цього можемо вважати вирок третейського суду «Возрождения» стосовно П. Цібере, винесений у липні того ж року. Студент був визнаний винним в тому, що «передъ высокопоставленными лицами поколебаль доброе имя о-ва Возрождение» (наслідком вердикту мало стати його виключення з лав товариства на чергових загальних зборах)²⁶.

А тим часом задум створення організації, покликаної посилити вплив греко-католицької церкви на студентство, вже знайшов підтримку серед ієрархів Мукачівської та Пряшівської єпархій та навіть ненадовго об'єднав інтереси студентських активістів з русофільського та проукраїнського мовних таборів. Вже невдовзі було створено підготовчий комітет майбутнього об'єднання, до якого, серед інших, увійшли богослов Пряшівської

²³ Н. Почему такой интересъ къ нашимъ студентамъ? // Нашъ Путь. – 1936. – 4 апрѣля. – С. 3; Добошь С.В. Разрушители студенческихъ організацій // Там само. – С. 2.

²⁴ Заявление / Въ Прагѣ дня 16-го марта 1936 р. [За ЦСПС]: П. Дубай, тов. председателя, М. Лявинець, ген. секретарь, В. Гошовскій, секретарь, І. Станканинець, письменовод., С. Бунганич, казначей, В. Крайняница, пред. соц. ком., А. Качуровскій, соц. реф., И. Олось, прес. реф., Н. Невицкій, спорт. реф., Ю. Попович, предс. трет. суда, Е. Иванчовъ, тов. предс. загр. ком., Г. Баганич, членъ рев. ком. И. Гебей, членъ рев. ком. М. Кампій, членъ трет. суда. Н. Пайковій, членъ трет. суда // Зеледѣльская Политика [Мукачево]. – 1936. – 26 марта. – С. 2-3.

²⁵ Опровержение / За Центральний Союзъ подкарпаторусскихъ студентовъ въ Ужгородѣ: С.В. Добошь, председатель, М.С. Лявинець, ген. секретарь // Недеѣля. – 1936. – 5 апрѣля. – С. 3. У коментарі до «Опроверження» редакція газети повідомила, що підписи з-під «Заяви 15» відкликали Михайло Лявинець, Георгій Баганич та Йосип Станканинець.

²⁶ Нашей общественности // Нашъ Путь. – 1936. – 18 іюля. – С. 3.

духовної семінарії русофіл Михайло Бендас (1911-1977), який на той час був секретарем «Литературної школи св. Іоана Златоустого», та студент теологічної академії в Оломоуці український націоналіст Іван Рогач (1913-1942)²⁷. Активно підтримали цю ідею й братиславські студенти-українофіли, об'єднані у «Союзі Українських Католицьких Студентів» й одночасно – тамтешній філії «Союзу Підкарпатських Руських Студентів» (СПРС). Так, у листі від 29 квітня 1936 р., адресованому празькій централі СПРС, керівники філії Василь Івановчик (1912-1995) та Лев Канюга (1914-1976) висловлювали сподівання, що майбутнє об'єднання зможе стати членом Центрального Союзу Чехословацького Студентства («Ústřední Svaz Československého Studentstva»), нейтралізувавши там вплив русофільського ЦСПС. А у листі, датованому 25 травня, вони закликали празьких колег вступати до «Союзу Українських Католицьких Студентів» (не афішуючи це перед русофілами), аби збільшити чисельність проукраїнського крила майбутньої центральної структури²⁸. Позаяк у лавах СПРС на той час практично не було православних (згідно з офіційними статистичними даними, станом на 1936/37 н.р. із 140 членів централі СПРС у Празі, його філії у Братиславі та осередку у Брно православними («греко-восточними») були лише 5 студентів²⁹), то ідея створення центральної організації студентства на нейтральній національно-мовній платформі та під патронатом греко-католицької церкви дійсно видавалося для підкарпатських студентів-українофілів цілком прийнятною.

Установчі збори об'єднання, що отримало назву «Центральний Союз Греко-Католических Студенческих Обществ» (у тогочасній пресі зустрічається також назва «Центральний Союз Грекокатолических Студентов»),

²⁷ Централизація подк. руських християнських студентських організацій / За пригот. Комитет «О. О. Грк. М.»: М. Бендас, председаватель, И. Рогач, дѣлопроизводитель // Недѣля. – 1936. – 29 марта. – С. 3.

²⁸ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). – Ф. 4392: Союз підкарпатських руських студентів в Празі. – Оп. 1. – Спр. 4: Листування з Союзом підкарпатських руських студентів в Братиславі та іншими організаціями про його діяльність та з інших питань; заяви про вступ до Союзу; списки присутніх на зборах Союзу (17 жовтня 1933 р. – 22 січня 1939 р.). – Арк. 44-45, 50.

²⁹ ЦДАГО України. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 897: Звернення Української народної ради «Український народ Підкарпаття» (1938 р.). Меморандум підкарпатських руських студентів високих шкіл в Празі з протестом проти приєднання Підкарпаття до Угорщини. Проекти статутів Товариства прихильників підкарпатських руських студентів високих шкіл, соціальної опіки над підкарпатським студентством високих шкіл в Ужгороді, регулямін драматичного гуртка «Верховина» при СПРС. Статистичні дані про СПРС в Празі та його філії у Братиславі та Брно (1936 – 1938). – Арк. 8-10.

відбулися 28 червня 1936 р. в приміщенні Ужгородської духовної семінарії. Участь у ньому взяли 14 делегатів від братиславських «Общества карпаторусских греко-католических студентов» та Союзу Українських Католицьких Студентів, ужгородської «Церковно-Литературной Школи» та пряшівської «Литературной школи св. Іоана Златоустого». Головою організації був обраний вже згадуваний М. Бендас³⁰. Те, що в якості гостей участь у зборах взяли єпископ Олександр, керівник «Центральної канцелярії оборони віри» канонік о. Олександр Ільницький (1889-1947), інші впливові представники греко-католицького кліру, свідчило про чималі очікування церкви від нової організації. Публічно такої ж думки дотримувався й ініціатор зборів Ф. Чекан, який висловив рішуче сподівання, що нове студентське об'єднання «поведець безкомпромисною боротьбу по принципамъ католицизма за всѣ тѣ права, которыя греко-католикамъ на нашей родине до цѣла принадлежать»³¹.

І хоча на момент проведення установчих зборів новостворена структура не зуміла об'єднати усі греко-католицькі товариства (жоден представник найбільш чисельного празького «Общества Греко-Католических Студентов» у зборах участі не брав, що могло бути викликано санкціями «Возрождения» стосовно П. Цібере), її заснування стало тривожним сигналом для ЦСПС. Адже реноме православного об'єднання, яке активно популяризували стосовного нього опоненти, могло легко зашкодити взаєминам із рядом впливових осіб Підкарпатської Русі та ЧСР. Також існування альтернативної структури могло у перспективі зруйнувати монополію ЦСПС на представництво карпатоукраїнського студентства у загально-чехословацькому студентському русі. Ці факти не могли не спонукати православне керівництво ЦСПС до дій.

Першим кроком стала спроба порозумітися із празьким ОГКС, аби унеможливити його подальше входження до «Центрального Союзу Греко-Католических Студенческих Обществ». Саме з цих мотивів 14 листопада 1936 р. загальні збори «Возрождения» задовольнили апеляцію П.

³⁰ ДАЗО. – Ф. 18: Міністерство внутрішніх справ Карпатської України, м. Хуст. 1938 – 1939 рр. – Оп. 1. – Спр. 88: Устав товариства Центр. союз грекокат. студент. (18 липня 1936 р. – 27 грудня 1938 г.). – Арк. 2-8.

³¹ Чекань Ф. Учредительное собрание Центрального Союза Грекокатолических Студентов // Русскій Вѣстникъ. – 1936. – 12 іюля. – С. 2.

Цібере про скасування вироку третейського суду³². Хоча Цібере реверансу у свій бік не оцінив (під час розгляду питання він лише «произнес защитительную речь и, не дождавшись решения, демонстративно покинул собрание»³³), на його колег по ОГКС цей крок подіяв позитивно і жодних публічних суперечок між греко-католиками та православними в середині «Возрождения» більше не виникало.

Натомість інша тактика була обрана стосовно братиславських студентів. Ще у травні 1936 р. керівництво ЦСПС подало судовий позов до лідерів товариства «Добрянский», звинувачуючи їх у публічному наклепі³⁴. А пізніше була зроблена спроба підірвати ідейні засади «Центрального Союза Греко-Католических Студенческих Обществ», скомпрометувавши керівництво Мукачівської єпархії, а заодно й деяких лідерів функціонерів товариства «Добрянский», в очах більшості братиславських греко-католицьких студентів. Так, 18 лютого 1937 р. празька газета «Дневникъ», яку видавав «проломівець» С. Анталовський, вмістила анонімну статтю «Еп. Стойка обманываетъ?». У ній стверджувалося про необ'єктивність єпископа при розподілі студентських стипендій, заснованих єпархією. Зокрема, вказувалося, що попри чималу кількість заяв від малозабезпечених колег єдину єпархіальну стипендію для братиславських студентів (1000 чеських крон) вже другий рік поспіль отримував секретар товариства «Добрянский» та член правління «Центрального Союза Греко-Католических Студенческих Обществ» Андрій Штиліха (1917-1981) – у статті його було названо сином найзаможнішого священника Нижнього Земплина та похресником єпископа Стойки. «Бедные наши студенты, сыны земледельцевъ и рабочихъ, подають свои прошения, израсходуютъ при этомъ много денегъ, и въ концѣ концовъ напрасно такъ какъ стипендію получаютъ богатые поповские сынки изъ Словакии», – резюмували автори матеріалу³⁵. Забігаючи наперед, відзначимо, що 24 травня 1937 р. Крайовий суд в Ужгороді визнав викладені у статті факти неправдивими та зобов'язав С.

³² Что говорилось на общемъ собраніи Возрождения въ Прагѣ // Нашъ Путь. – 1936. – 21 ноября. – С. 3.

³³ АС УСБУ, Закарпатська обл. – Ф. 7. – Спр. С-1890: По обвинению Цибере Павел Петрович в пр.пр. ст. 58-6 и 58-10 ч. I УК РСФСР в 3 томах (13 октября 1947 г. – 25 ноября 1948 г.). – Т. I. – Арк. 35.

³⁴ ДАЗО. – Ф. 30: Ужгородський крайовий суд, м. Ужгород. 1919-1938 – Оп. 4. – Спр. 1625: Судебное дело о привлечении к ответственности редактора газеты «Русский Народный Голос» Недзильский Евзена за осуждение работы общества «Устредни сваз Подкарпаторусских студенту в Ужгороде» (26 травня 1936 р. – 23 квітня 1937 р.). – Арк. 2-4.

³⁵ Еп. Стойка обманываетъ? // Дневникъ. – 1937. – 18 февраля. – С. 3.

Анталовського їх спростувати³⁶. Однак на момент опублікування матеріал, безумовно, виконав свою справу, внісши непорозуміння серед братиславських студентів.

До того ж ще 22 січня 1937 р. той самий Крайовий суд визнав Рудольфа Ройковича (1916-1971) та Андрія Штилиху (студентів, які підписали «Прокламацію» товариства «Добрянский») винними у поширенні неправдивої інформації про діяльність ЦСПС³⁷. Ефект від цього не забарився – участь членів товариства «Добрянський» у розбудові «Центрального Союзу Греко-Католических Студенческих Обществ» припинилася, а 20 лютого 1937 р. на загальних зборах ЦСПС представники вони відкликали усі претензії щодо празьких колег, і Ф. Чекан навіть став першим заступником голови новообраного правління ЦСПС. Остаточну ж крапку у конфесійному протистоянні було покладено 5 березня 1938 р. на ювілейних зборах ЦСПС, коли головою ЦСПС був обраний представник товариства «Добрянский» Василь Дубай³⁸. Оскільки він рівночасно очолював й братиславське «Общество карпаторусских греко-католических студентов»³⁹, то теза про монополізацію ЦСПС православними втрачала актуальність сама по собі.

Отже напружені взаємовідносини, які у міжвоєнний період спостерігалися між греко-католиками і православними Підкарпатської Русі та Пряшівщині, не пройшли й повз студентську молодь, що походила з цих країв. Найбільш відчутним міжконфесійне напруження було серед студентів з русофільського табору. Консервативні національно-мовні погляди студентів-русофілів на рубежі 1933-1934 рр. стимулювали серед багатьох з них відторгнення від греко-католицизму та навернення у православ'я. Ця тенденція, підсилена рядом інших обставин, з часом призвела до суттєвого загострення взаємин між греко-католицьким та православним студентством. Апогей міжконфесійного протистояння припав на 1936 р., зробивши чималий резонанс у інформаційному просторі. І хоча конфлікт поступово вдалося загасити, він залишив помітний негативний слід на історії карпатоукраїнського студентського руху.

³⁶ ДАЗО. – Ф. 30. – Оп. 4. – Спр. 1717: Судебное дело о оскорблении личности епископа Стойка Олександра в газете «Дневник» (18 лютого 1937 р. – 24 травня 1937 р.). – Арк. 18-19.

³⁷ ДАЗО. – Ф. 30. – Оп. 4. – Спр. 1625. – Арк. 23.

³⁸ Куцов К. Центральный Союз Подкарпаторусских Студентов... – С. 397-398.

³⁹ SNA. – F. 3931. – Kart. 92. – Mat. 16/53. – Inv. č. 933: Zápiska o válnom shromáždení spolku podkarpatruských gr. kath. študentov v Bratislave (30 novembra 1936).

Резюме

У статті висвітлено та проаналізовано складну специфіку міжконфесійних взаємин у середовищі карпатоукраїнських студентів, які у 1930-х роках навчалися у високих школах Чехословацької Республіки. Акцент зроблено на тривалому протистоянні між православними та греко-католицькими студентами, який мав місце у другій половині 1930-х рр. та негативно позначився на діяльності фахових організацій капатоукраїнського студентства.

Ключові слова: карпатоукраїнські студенти, греко-католики, православні, студентські організації.

Summary

The article covers and analyzes the complexity of inter-confessional relationships among the Carpatho-Ukrainian students who in the 1930s studied at high schools of the Czechoslovak Republic. The accent was made on the long confrontation between the Orthodox and Greek Catholic students which took place in the second half of the 1930's and negatively affected the activities of professional organizations of the Carpatho-Ukrainian students

Key words: Carpatho-Ukrainian students, Greek-Catholic, Orthodox, students' organizations.